

Matarengin Tutkijaseura on keväätalven aikana mielenkiinnolla osallistunut Särkilahden kirkon paikallistamiseen. Kirkon, jonka valtava tulva-aalto jäidenlähdön yhteydessä huuhtoiti pois keväällä 1615.

Kirkko, Kukkaisrahasto, tielaitos ja useat paikalliset asiasta kiinnostuneet rakentavat yhdessä uuden muistopaikan Pajalan tien varteen.

Tutkijaseura on kuitenkin kiinnostunut saamaan yhteyden järjestöihin tai henkilöihin, jotka voivat tuoda lisää tietoa asiaan.

Sen vuoksi vetoamme tämän artikkelin lukijoihin, että ottakaa yhteys tutkijaseuraamme tai yhteistyökumppaniimme Ylitorniolla.

Artikkelin on laatinut Sören Lejonclou, Matarengin tutkijaseuran puheenjohtaja.

Särkilahden kappeli

Johdatus

Säilyneissä asiakirjoissa ei ole paljonkaan luettavaa seudusta kaukana pohjoisessa.

Mielenkiinto aluetta kohtaan on kuitenkin ollut suuri jo ehkä 1000-luvulla. Nahkatavaroiden ja turkiksien kysyntä vaikutti, että kauppa, jota ensisijaisesti Novgorod johti, sai ratkaisevan taloudellisen merkityksen Pohjoiskalotilla. Ei ihmeikään, että kuningas kannusti lappalaisten maan asuttamista ja että kirkon valta antoisaan lohisaaliiseen vahvistettiin v. 1323 kuninkaan Olaus Magnuksen käskystä. Sitä paitsi pirkkalaiset saivat yksinoikeuden kaikkeen kaupankäyntiin lappalaisten kanssa ja myöhemmin myös verojen perimiseen. Jokilaaksossa ovat sen lisäksi erinomaiset mahdollisuudet asutuksen laajenemiselle hyvien vesikulkuväylien ansiosta, sekä hedelmälliset maat rehunviljelyyn ja karjanhoitoon, mikä vauhditti alueelle muuttota niin, että jo viikinkiajalla täällä oli kiinteää asutusta. Monet näistä yllä mainituista pirkkalaisista rikastuivat ja varmastikin koko jokilaaksossa kasvoi suhteellinen vauraus.

Ylpeät ja itsetietoiset pirkkalaiset sekä ”tilanomistajat” vaikuttivat varmastikin kirkon kokoon ja sen muotoon. Tämä on vastoin olettamusta, että kappeli olisi ollut vain vaatimaton rukoushuone. Palaan kuitenkin ajatuksiin kirkon mahdollisesta koosta ja muodosta.

Näillä seuduilla matkustaneiden joukossa portugalilainen Goes kertoi vuonna 1540 kuinka Särkilahden kirkko oli kuuluisa suuruudestaan ja monista kalleuksistaan ja että kymmenkunta pappia palveli kolmella alttarilla. Myös läänin antikvaari Bureus mainitsee pöytäkirjassaan vuonna 1600, että kirkossa on 3 alttaria ja huomattava kirkkotalli kyytihevosille. Että kirkko jo vuonna 1606 oli huomattavassa iässä, käy ilmi Kuninkaallisen komissaarin Daniel Hjortin kuvauksesta: ”kirkko sijaitsi alavalla paikalla ja sopimattomasti veden suhteen ja alkoi olla laho”. Jotakin tietoa rakennuksen muodosta saamme Valtionantikvaarin Hans Beskovin raportista: ”Kirkko oli rakennettu goottilaiseen henkeen, siinä oli leveä keskilaiva ja huomattavasti kapeampi kuori, suurin piirtein samaa mallia kuin Gråträskin kirkko”. Ehkä kuitenkin Sodankylän vanha kirkko on sopivampi esikuva! Se kirkko rakennettiin samoihin aikoihin ja samankaltaisesta rakennusmateriaalista.

Milloin sitten Särkilahden kirkko rakennettiin?

Kirkko mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1482, mutta se on voitu rakentaa paljon aikaisemmin – ehkä jo 1300-luvulla. Hjortin yllä mainitsema lahoaminen osoittaisi sitä!

Missä tämä kirkko sitten sijaitsi?

Ainoa mikä on varmaa on, ettei se ollut samalla paikalla kuin nykyinen kirkko. Monella on teorioita sen sijainnista, mutta kaikki ovat yhtä mieltä, että Särkilahden kappeli/kirkko oli muutama kilometri nykyisestä kirkosta pohjoiseen Särkivaaran juurella. Sen jälkeen onkin sitten yhtä monta teoriaa kuin on sanomamiestäkin. Selvää on kuitenkin, että kirkko oli

pystytetty Kuivakankaan kyläyhteisön maalle. Tontin paikka oli nykyään niin kutsutun Kirkonpirkkiön pohjoispuolella joki uomassa, joka nyt on nimeltään Haapakylänpuudas. Tutustuttuaan moniin paikkaa koskeviin teorioihin ja seikka, että delta koostuu materiaalista, johon eroosio helposti vaikuttaa, ja että alue on varmastikin vaihtanut muotoaan useita kertoja vuosien kuluessa, tutkijaseura on uskaltanut piirtämään kartan alueesta.

Johan Portin, Övertorneån urkuri vv.1781-1839, kertoo, että kirkkoon mentäessä tarvittiin porraspuut kirkon viereisen puron yli. Abraham Hülper mainitsee päiväkirjassaan, että kirkko sijaitsi pienehkön purouoman varrella. Luultavasti oli kysymys porraspuista, joita pitkin pohjoisesta tulevien kirkkovieraiden piti kulkea Kuivajoen yli. (Muun muassa Bror Muotkan tulkinta!)

Kuivajoki yhtyi todennäköisesti toiseen deltan purouomaan nykyisen Haapakylänsaaren ja mantereen välissä. Strategisesti kirkko oli sopivien etelästä ja pohjoisesta tulevien kirkkovieraiden kulkuväylien risteyksessä. Oletetun ”kirkonportaan” jäännökset veneillä tuleville voidaan havaita hiukan etelään, missä Kuivajoki laskee Kuivakankaanputaaseen.

Muoto – millaiselta kirkko näytti?

Aikaisemmin mainittiin, että kirkon on täytynyt olla suuri ja prameileva. Varmaa tietoa ei kuitenkaan ole – kukaan ei merkinnyt muistiin mittoja ei myöskään silloin, kun Hietaniemen kirkko rakennettiin. Bureuksen mukaan siinä oli hirsinen kirkkotalli, mutta luultavasti kellotapuli puuttui. Kello huuhtoutui jokeen kirkon mukana ja löytyi Kuusisaaresta ”laskeutumisaikastaan”. Luultavasti kello riippui katolle rakennetussa telineessä tai toisessa päädyssä.

Ent. kunnan kamreeri Bror Muotka on kuitenkin kokoamiensa tutkimusten perusteella laatinut siitä luonnoksen.

Rikkaudet, jotka luotiin jo Bjarmiassa, sekä pirkkalaisten turkiskauppa ovat siis antaneet komean kirkon Särkilahden asukkaille. Valitettavasti valittiin keho paikka arvokkaalle rakennukselle.

Tuho ja kevättulva 1615!

Bror Muotkan mukaan ei varmaankaan yksi ainoa kevättulva (+jäidenlähtö) johtanut kirkon tuhoon. Korkea vedenpinta oli jo aikaisemmin aiheuttanut ongelmia, kuten Hjort osuvasti on huomauttanut (katso yllä). Kevättulva 1615 oli todennäköisesti hyvin korkea ja nopeasti syövytti entistä merenpohjaa. Muotka on ajatellut seuraavanlaisen tapahtumankulun: ”Jäät tukkivat pääuoman sinä keväänä niin pahasti, että vesimassat joutuivat hakeutumaan entiseen läntiseen jokiharaan ja avasivat uuden uoman Routtinsaaren pohjoisosaan ja siitä koko tien etelään sekä ohitse kirkon, ja veivät mennessään kirkon ja suuren osan entistä hautausmaata”. Sen jälkeen eroosio jatkui syövyttäen tätä uutta joki uomaa ja todennäköisesti huuhto mennessään suuren osan hautausmaata ja vainajien jäännöksiä. Luita on löydetty paljon myöhemmin ja taru kertoo, että Michel Jonasson Aunis tovereineen lemmiä paimentaessaan käyttivät pääkalloja juoma-astioina. Pitäjänkokous antoi kuitenkin v.1806 kirkonväärteille tehtäväksi koota ”jokeen joutuneet luut” ja panna ne uuteen hautaan. Särkilahden kappelin tuhosta myös Olof Tresk toteaa huomautuksenaan vuoden 1643 karttaan: ”Hietaniemen kappeli, joka on sivukappeli Övertorneån pastoratissa, on aikaisemmin sijainnut ¼ peninkulmaa pohjoiseen siitä paikasta, johon Övertorneån kirkko on rakennettu ja sen on sanottu tulleen kauan aikaa sitten joen ja jään tuomana”.

Lopuksi

Kesällä 2004 tutkimustyö päätettiin ja Pajalan tien varteen pystytettiin muistomerkki. Yllä mainittujen yhteistyökumppaneiden lisäksi ovat Övertorneån seurakuntaa auttaneet Metsänhoitohallituksen (Skogsvårdsstyrelsen) miehet. Muistomerkin paikalle on

lomamatkalla sopiva pysähtyä ja hetken miettiä ja muistella Särkilahden suuruuden aikaa, joen ja vesimassojen valtavaa voimaa sekä millaista ne yhtäkkiä ja arvaamatta voivat saada aikaan ”kauniissa Tornionlaaksossamme”.